

Księga Sędziów

1. Problemy z Księgą Sędziów

Przed nami jedna z najbardziej kontrowersyjnych ksiąg Starego Testamentu. Zawiera historie osób, które mają niewiele wspólnego z religijnością i to nie tylko z perspektywy naszej dzisiejszej wrażliwości moralnej. Kilka przykładów:

- Ehud (Sdz 3,12-30) posłużył się podstępem i zdradą dla zabicia wroga, Eglona, króla Moabu;
- Samson (Sdz 13–16) regularnie odwiedza nierządnicę: Filistynka z Timny (Sdz 14), nierządnica z Gazy (16,1), Dalila z doliny Sorek (16,4);
- Jefe składa w ofierze swoją córkę, wypełniając w ten sposób swój ślub (Sdz 11,29-40);
- lewita z pokolenia Efraima oddaje swoją żonę mieszkańcom Gibe'a na zgwałcenie, a sam rusza w drogę dalej, jakby się nic nie stało (Sdz 19,11-30).

Księga Sędziów przedstawia społeczeństwo barbarzyńców, w których ustach imię Jahwe brzmi bardziej jak przekleństwo, a nie wyznanie wiary. Nic dziwnego, że księga ta nie była prawie wcale komentowana przez Ojców Kościoła (wyjątkiem św. Augustyn) i praktycznie nie zaistniała w liturgii. W Nowym Testamencie jest przywołana tylko raz – w Hbr 11,32-34, jednakże w celu hermeneutycznym, dla wskazania sposobu jej lektury.

Historie ludzi przedstawione w Księdze Sędziów tchną pesymizmem. Nie ma żadnego idealizowania: jedną rzeczywistością, do której zdolni są ludzie, to zło. Mimo to pośrodku takiej ludzkości jest obecny Boży Duch: Bóg nie opuszcza tych, z którymi zawarł przymierze (2,1: „nie złamię mego przymierza na wieki”), nawet jeśli ci czynią nierząd z obcymi bożkami i popełniają to, co złe jest w oczach Boga.

Księga Sędziów zawiera jednak słowo nadziei, że przynajmniej część z tych ludzi miała wiarę w Boga, oczekiwała od Niego zbawienia. W świecie złym i pełnym przemocy byli w stanie, wierząc w Boga, dokonać wielkich rzeczy. Bóg zaś nie zawahał się posłużyć nimi, gdyż towarzyszył ludzkości nawet w jej przewrotności, w myśl zasady św. Pawła, iż tam, „gdzie wzmógł się grzech, tam tym bardziej rozlała się łaska”.

Księga Sędziów przynosi specyficzne rozumienie historii. Grzech przywołuje karę, jednakże ta nie jest celem samym w sobie, gdyż zawiera w sobie ziarno nowych dzieł, które przeprowadzą ludzkość przez ten czas, aż będzie ona zdolna oddawać cześć Bogu w prawdzie.

1. Księga Sędziów w kontekście historii deuteronomistycznej

„A gdy całe to pokolenie [pokolenie Jozuego] połączyło się ze swoimi przodkami, nastąpiło inne pokolenie, które nie uznawało Pana ani też tego, co uczynił dla Izraela” (Sdz 2,10). To zdanie pochodzenia redakcyjnego, charakterystyczne dla Deuteronomisty, zawiera dwa fundamentalne stwierdzenia. Po pierwsze, wewnątrz historii Izraela mamy dwa pokolenia (etapy): pokolenie epoki Jozuego (podboju) i pokolenie epoki sędziów (okres przedmonarchiczny). Po drugie, zdanie przynosi ocenę religijno-moralną obu pokoleń: pozytywną dla pokolenia Jozuego i negatywną dla pokolenia sędziów.

Podobnie jak okres podboju również okres sędziów jest delimitowany przez dwa teksty redakcyjne pochodzenia dtr: pierwszy – Sdz 2,6–3,6 – o charakterze historyczno-doktrynalnym służy za wprowadzenie; drugi, w formie mowy w 1 Sm 12 służy za przejście od epoki sędziów do okresu monarchii. W całości dzieła dtr okres sędziów nie zamyka się wyłącznie w wydarzeniach opisanych

w Księdze Sędziów, lecz wykracza poza nią. W rzeczywistości bowiem, w świetle 1 Sm 7,15-17 i 8,1-3 – Samuel i jego synowie są ostatnimi sędziami, którzy zamykają ten etap historii Izraela. Również Heli otrzymuje tytuł sędziego (1 Sm 4,18). Po tych postaciach zaczyna się okres monarchii, co potwierdza 1 Sm 12.

W opinii Deuteronomisty postępuje degrengolada religijna ludu. Nawet jeśli autor wyeksponował wcześniej grzech Akana (Joz 7), to pokolenie Jozuego pozostało wierne przymierzu z Jahwe. W nowym etapie sędziów wierność i niewierność będą się na zmianę przeplatały. Naprzemienne występowanie łaski i grzechu stanowi kwintesencję teologii deuteronomistycznej, która znajduje swój jasny i kompletny wyraz w Księdze Sędziów. Jest ona wyrażona we wprowadzeniu historyczno-doktrynalnym (Sdz 2,6–3,6), znajduje się na ustach anonimowego proroka, który mówi w Sdz 6,7-10, oraz w tekstach redakcyjnych wyznaczających granice historii sędziów większych, szczególnie Jeftego w Sdz 10,6-16. We wszystkich tych tekstach powtórzony zostaje czwórczłonowy schemat (paradygmat czterech okresów): grzech – kara – nawrócenie – zbawienie.

- grzech

Pierwszy okres tej sekwencji teologicznej (grzech) jest przedstawiany jako niewierność ludu względem zobowiązań przymierza. Deuteronomista sięga po trzy stereotypowe formuły: „Izraelici czynili to, co złe w oczach Jahwe” (Sdz 2,11; 3,7.12; 4,1; 6,1; 10,6; 13,1); „porzucili Jahwe i służyli Baalowi i Asztare” (Sdz 2,11.13; 3,7; 10,6); „uprawiali nierząd z cudzymi bogami” (Sdz 2,17; 8,27.33).

- kara

Deuteronomista, podobnie jak inne teologie Starego Testamentu, postrzega zło fizyczne i moralne jako przejaw kary Bożej. W Księdze Sędziów ten aspekt Bożego działania wyraża trzema formułami: „zapłonął gniew Jahwe przeciw Izraelitom” (Sdz 2,14.20; 3,8; 10,7); „wydał ich w ręce” nieprzyjaciół na jakiś okres lat (Sdz 2,14; 3,8.14; 4,2; 6,1; 10,7); pomyślność ościennych ludów oraz ich wypady na Izrael są przedstawiane jako dziejące się za przyzwoleniem Boga, który poddaje próbie swój lud: „Pan więc pozostawił te narody, nie wypędził ich szybko ani też nie wydał ich w ręce Jozuego” (Sdz 2,23); „Byli oni przeznaczeni do wypróbowania Izraelitów, by można było poznać, czy będą strzec przykazań, które Pan dał ich przodkom za pośrednictwem Mojżesza” (Sdz 3,4).

- nawrócenie

Pedagogia kary i łaski Bożej prowadzi Izraelitów do skruchy i powrotu do Boga. Ten trzeci element sekwencji teologicznej dtr jest wyrażany w następujący sposób: „Izraelici wołali do Jahwe” (Sdz 3,9.15; 4,3; 6,6; 10,10); „Jahwe litował się, gdy jęczeli pod jarzmem swoich ciemieżców” (Sdz 2,18; por. 10,16).

- zbawienie

Pan odpowiada na nawrócenie i prośby ludu wzbudzając „sędziów-wybawicieli”, którzy ich ratują (Sdz 2,16; 3,9.15). Jednakże nawrócenie ludu jest chwilowe, jak wynika to z następujących wyrażen: nieprzyjaciół „został poniżony ręką Izraela i odtąd kraj doznawał pokoju przez osiemdziesiąt lat [tu różne liczby]” (por. Sdz 3,11.30; 5,31; 8,28). Po upływie jednego lub dwóch pokoleń Izraelici powracali do czynienia tego, co złe w oczach Boga, porzucając Pana i oddając się nierządowi z

obcymi bogami. W tym punkcie zaczynała się ponownie sekwencja „grzech – kara – nawrócenie – zbawienie”. Ten schemat teologiczny wypowiedziany we wprowadzeniu doktrynalnym do Księgi Jozuego (Sdz 2,6–3,6) powtarza się sześć razy, stając się osią wiodącą księgi. Tak więc dialektyka grzech – kara oraz nawrócenie – zbawienie stanowi o następowaniu przemianom czasu wierności i niewierności, stając się elementem charakterystycznym epoki sędziów.

3. Struktura i treść Księgi Sędziów

Na Księgę Sędziów składa się historia dwunastu „sędziów”, sześciu „większych” i sześciu „mniejszych”, które tworzą centralny korpus księgi (Sdz 3,7–16,31). Poprzedzają go dwa wprowadzenia (Sdz 1,1–3,6), a zamykają dwa dodatki (Sdz 17–21).

3.1 Wprowadzenie historyczno-geograficzne (Sdz 1,1–2,5)

Przynosi syntetyczną historię zajęcia ziemi Kanaanu przez plemiona izraelskie. Obraz podboju jest o wiele mniej triumfalistyczny niż ten z Joz 1–12. Nie mówi się o błyskawicznym podboju (*Blitzkriegu*), lecz o powolnym i stopniowym zajmowaniu ziemi. Nie mówi się o jednym ludzie, któremu przewodzi jeden wódz, lecz o odizolowanych pokoleniach, łączących się w częściowe koalicje.

Na południu Kanaanu plemiona odniosły sukces na górach, lecz zostały pokonane na równinie. Pokolenie Beniamina nie zdobyło Jerozolimy (1,21). W centrum W centrum plemionom Efraima i Manassesu nie udało się zdobyć pięciu miast kananejskich (Bet-Szean, Tanak, Dor, Jibleam, Megiddo) oraz Gezer (1,27.29). Na północy również mamy długą listę miast niezdobytých przez plemiona izraelskie (1,30–33). Pokoleniu Dana udało się dotrzeć do wybrzeża, ale nie zdołali tam się osiedlić (1,34). Dane zawarte we wprowadzeniu Sdz 1,1–2,5 są zatem o wiele bliższe prawdzie historycznej niż wersja teologiczna podboju opracowana w Joz.

Sdz 2,1–5 służy za pomost między pierwszym i drugim wprowadzeniem. Odnosząc się do pierwszego, podaje teologiczne powody, z których Kananejczycy wciąż pozostają na swoich rdzennych ziemiach. Jahwe wyzwolił Izraelitów z niewoli egipskiej, dał im obietnicę ziemi, ale też wydał kategoryczny nakaz zniszczenia ołtarzy bóstw kananejskich i niewchodzenia w przymierza z Kananejczykami (2,2). Tych warunków pokolenia izraelskie nie spełniły, stąd Jahwe pozwala zamieszkiwać ludności tubylczej pośrodku Izraelitów ze szkodą dla tych drugich (będą dla nich „siđłem i przeszkodą”; 2,3).

3.2 Wprowadzenie historyczno-doktrynalne (Sdz 2,6–3,6)

Składa się z trzech części: pierwsze o charakterze historycznym (Sdz 2,6–10) oraz dwie o charakterze doktrynalnym (2,11–19 i 2,20–3,6).

Sdz 2,6–10 stanowi bezpośrednią kontynuację Księgi Jozuego. Wersety 6–9 powtarzają niemal słowo w słowo tekst Joz 24,28–31 (podobny fenomen przejęcia końca księgi przez początek następnej w Ezd 1,1–3, który powtarza 2 Krn 36,22–23).

Sdz 2,10 jest kluczowym werselem dla periodyzacji dtr, o czym była mowa już wyżej: mamy pozytywną ocenę pokolenia Jozuego i negatywną pokolenia sędziów. Dla Deuteronomisty historia Izraela podlega postępującemu procesowi zepsucia.

Sdz 2,11–19 przynosi teologiczny klucz interpretacyjny dla całej historii Izraela, szczególnie dla wygnania w Babilonii, kiedy to dochodzi do spisania albo przynajmniej ostatniej redakcji dzieła dtr. To przedstawiony wcześniej schemat czterech okresów: grzechu – kary – nawrócenia – zbawienia.

Sdz 2,20–3,6 wyjaśnia ponownie obecność małych grup Kananejczyków pośrodku Izraela w Palestynie. Zostaje powtórzone wyjaśnienie z Sdz 2,1-3: kara dla ludu, który złamał przymierze. Dochodzą do tego dwie inne motywacje: negatywna – Izraelici nie słuchali swoich sędziów (2,17), i pozytywna (optymistyczna w pewnym sensie) – jest to próba dla Izraela (2,22; 3,1.4) oraz możliwość nauczenia się sztuki wojennej (3.2).

3.3 Sędziowie więksi

W kolejności to:

- Otniel (Juda), wybawia Izrael z opresji króla Aramu-Naharaim (3,7-11),
- Ehud (Benjamin), wybawia Izrael od Moabitów (3,11-30)
- Barak (Neftali) (de facto też Debora, por. 4,4), wybawia od Kananejczyków (rozdz. 4–5),
- Gedeon (Manasses), wybawia do Madianitów (Sdz 6–8),
- Jefte (Gad), wybawia od Ammonitów (Sdz 10,6–12,7),
- Samson (Dan), wybawia od Filistynów (Sdz 13–16).

Nie zawsze są to osoby wysokiego pochodzenia, jednakże to na nich spoczywał Duch Jahwe (Sdz 3,10; 6,34; 1,29; 13,25; 14,6.19), który przekształcał ich w charyzmatycznych przywódców, zdolnych „wybawić” (3,31; 6,15; 10,1) lud znajdujący się w potrzebie. Otniel i Ehud zostają nazwani wprost „wybawicielami” (*môšî^{ac}* w 3,9.15). W przypadku tych sześciu sędziów większych odpowiedniejszym jest tytuł „wybawiciela” czy „wyzwoliciele” niż „sędziego”, gdyż są narzędziami wybranymi przez Boga, by zrealizować Boży zamiar zbawienia Jego ludu (3,9; 6,36-37; 7,7; 10,13). Historie sędziów większych różnią się między sobą objętością, treścią i formą literacką.

Przykładowo historia **Otniela** jest bardzo zwięzła; ogranicza się tylko do danych koniecznych dla stworzenia zwyczajowego schematu teologicznego Deuteronomisty (Sdz 3,7-11).

Dużo miejsca poświęca się na przykład osobie **Gedeona**, w którego historię Deuteronomista włączył osobę jego syna, Abimeleka, który jako pierwszy w dziejach Izraela pretendował do tytułu królewskiego (Sdz 9,1-57).

Jefte znajduje się w istocie w gronie sędziów „mniejszych”, którzy go poprzedzają (Sdz 10,1-5) i po nim następują (12,8-15). Tak jak w przypadku sędziów mniejszych podaje się informację o jego rodzinie (11,1-2) oraz o czasie trwania jego misji i miejscu pochówku (12,7). Jednakże postać Jeftego została przekształcona przez Deuteronomistę w sędziego „większego” poprzez serię dodatków i korekt: przypisuje Jeftemu historię wyzwolenia (10,17–11,11), poprzedzoną wprowadzeniem doktrynalnym (10,6-16) i zintegrowaną z wiadomością przekazaną przez Jeftego Ammonitom (11,12-28), z opowiadaniem o ślubie Jeftego (11,29-40) i konfliktem między Efraimem i Gileadem (12,1-6).

Jeszcze inny charakter ma historia **Samsona**, który różni się od wszystkich sędziów (Sdz 13–16). Nie gromadzi on wokół siebie ludzi, walczy w pojedynkę przeciwko Filistynom. Jego narodziny poprzedzone są podwójną teofanią wobec jego rodziców, którzy dowiadują się, że od urodzenia ma być nazirejczykiem. Poślubia kobietę wywodzącą się z Filistynek i daje próbkę swojej mądrości, przedstawiając jej rodzinie zagadki. Pogrywa sobie z Filistynami (przepraszam za ten kolokwializm, ale proszę zobaczyć rozdz. 15), jednakże nie jest w stanie wyrzucić ich z granic kraju. W przypadku historii Samsona mamy do czynienia ze zlepkiem legend i anegdot ludowych, które mają również bawić słuchaczy. Sam Samson jest postacią paradoksalną i sprzeczną w sobie. Jest szalony i groteskowy, a zarazem przestawiany jako nazirejczyk, wybrany i konsekrowany przez Boga. Tu jest

źródło jego nadzwyczajnej siły, która podpada pod kategorie charyzmatyczne, co sprawiło, że został zaliczony do grona sędziów.

3.4 Sędziowie mniejsi

W kolejności to:

- Szamgar (3,31),
- Tola (10,1-2),
- Jair (10,3-5),
- Ibsan (12,8-10),
- Elon (12,11-12),
- Abdon (12,13-15).

Za wyjątkiem Szamgara nie jest im przypisany żaden czyn wybawicielski (w przypadku Szamgara informacja w 3,31, że „wybawił Izrael”) ani też nie są opisane żadne ich szczególne działania, jak było to w przypadku sędziów większych. Podane są tylko krótkie informacje o ich pochodzeniu, ich rodzinie i miejscu ich pochówku. Mówi się również, że „sędzili” Izrael przez określoną liczbę lat.

Funkcja sędziego

W odniesieniu do sędziów „mniejszych” właściwsze jest odnoszenie tytułu „sędzia” w znaczeniu wymierzania sprawiedliwości. Rzeczownik *šōpētîm* pochodzi od czasownika *šāpāt* (sądzić). Nie chodzi tylko o rozstrzyganie spraw sądowych, ale również o władzę rządu i wydawania rozkazów. Podobną funkcję pełnili sufeci (łac. *suffetes*) w Kartaginie i Fenicji, znani również w Mari (XVIII w. przed Chr.) i Ugarit (XIII w. przed Chr.). Mamy zatem do czynienia z fenomenem północno zachodnio semickim. Funkcja ta obejmowała obok zadań typowo sędziowskich również zadania administracyjne i polityczne. W Kartaginie sufeci byli wybierani pierwotnie na jeden rok, funkcję swą pełnili kolegialnie (we dwójkę), przewodzili zgromadzeniu ludu i senatowi. Można by ich określić mianem prokuratorów.

W przypadku biblijnych sędziów funkcja nie była dziedziczna i trwała tylko za życia danego sędziego. W przypadku sędziów „większych” podkreśla się ich wybór charyzmatyczny, co wiązało się z ich działalnością „wybawicielską”. Patrząc jednak na kontekst społeczny ich funkcji, można powiedzieć, że postać sędziego pojawiła się w związku z tworzeniem się społeczności prowadzącej życie osiadłe w miastach. Normalnie sędzia jest związany z jakimś miastem (Samuel, ostatni sędzia, wizytuje Betel, Gilgal, Mispa i Rama; 1 Sm 7,15-17), co nie znaczy, że jego władza ograniczała się tylko do obywateli owego miasta. Władza sędziego była związana z władzą starszych, jakkolwiek nie do końca jest jasne, jaka była relacja między tymi dwoma podmiotami. Z historii Jeftego wynika, że władza sędziego przewyższała władzę starszych, którzy to jednak legitymizują sędziego jako „zwierzchnika (*rōš*) i wodza (*qāšîn*)” (Sdz 11,11). W dłuższej perspektywie można powiedzieć, iż w Izraelu władza królewska wyłoniła się z urzędu sędziów.

3.5 Dwa dodatki

Rozdz. 17–21 wydają się być dołączone do Księgi Sędziów po wygnaniu babilońskim. Nic nie mówi się o atakach ze strony zewnętrznych nieprzyjaciół ani o wybawicielach porównywalnych z sędziami z rozdz. 3–16. Redaktor tych apendyksów jest bez wątplenia życzliwy monarchii, gdyż aż czterokrotnie podkreśla, iż przed powstaniem monarchii w Izraelu szerzyła się anarchia: „W owych

dniach nie było króla. Każdy czynił to, co słuszne w jego własnych oczach” (Sdz 17,6; 18,1; 19,1; 21,25).

- **pierwszy dodatek (Sdz 17–18)**

Historia migracji pokolenia Dana z jego pierwotnego terytorium (na zachód od Beniamina) na północ kraju. Opowiadanie koncentruje się na założeniu sanktuarium w Dan i pochodzeniu jego kapłaństwa, przedstawiając je w negatywnym świetle (bożek, który znalazł się w sanktuarium został odlany z kradzionych pieniędzy, zaś lewita, od którego wychodzi się kapłaństwo w Dan, został niejako „kupiony” przez Mikę; Sdz 17).

- **drugi dodatek (Sdz 19–21)**

Wojna Izraela z Beniamitami została wywołana okrutnym występkiem mieszkańców Gibe'a wobec żony pewnego lewity z pokolenia Efraima. Można tę wojnę odczytać jako kolejny epizod z walki Efraima o dominację nad pozostałymi pokoleniami (por. Sdz 8,1-3; 12,1-6).

4. Powstanie Księgi Sędziów

W dyskusji nad powstaniem Księgi Sędziów pozostają aktualne badania Wolfganga Richtera (*Traditionsgeschichtliche Untersuchungen zum Richterbuch*, Bonn 1963; *Bearbeitungen des „Richterbuches“ in der deuteronomischen Epoche*, Bonn 1964). Bazując na tych badaniach, wyróżnia się trzy fazy powstawania Księgi Sędziów.

4.1 „Księga wybawicieli”

Rdzeń Księgi Sędziów stanowi zbiór opowiadań o wybawicielach pochodzący z trudnego do określenia momentu z epoki przedmonarchicznej lub monarchicznej. W tym czasie kształtują się tradycje ludowe o lokalnych bohaterach, którzy stali się sławni z powodu „wybawienia” swego klanu, plemienia lub kilku plemion atakowanych przez Kananejczyków, Filistynów, Amorytów, Amalekitów, Moabitów czy Ammonitów. Historie te były przekazywane początkowo ustnie, jako odizolowane narracje, które wraz z procesem jednoczenia się pokoleń zostały przekształcone we wspólne dziedzictwo całego Izraela, spisane i zredagowane w kompilację określaną przez Richtera mianem „Księgi wybawicieli”. Zawierała ona opis czynów Ehuda, Baraka, Debory i Gedeona, jak również epizod z Abimelekiem. W tym okresie formuje się „lista sędziów”, którzy pełnili tę funkcję w określonych miastach w różnych momentach czasowych. Wydaje się, że postać Jefte służy za pomost między „wybawicielami” (sędziami większymi) i „sędziami” właściwymi (sędziowie mniejsi).

4.2 Redakcja deuteronomistyczna

U schyłku VII wieku przed Chr. ma miejsce redakcja deuteronomistyczna. Redaktor(rzy) zintegrowali w jedno dzieło historie sędziów większych i mniejszych, którzy zostali osadzeni w określonych ramach czasowych i teologicznych. Mówiąc o ramach czasowych, mamy na myśli schematyczną i zbyt rozciągniętą chronologię, którą redaktorzy dtr uczynili taką pod wpływem 1 Krl 6 (budowa świątyni przez Salomona w 480 roku od wyjścia z Egiptu). Wprowadzili oni również kilka postaci sędziów: Otniela w Sdz 3,7-11 (pochodzi z południa; postawiony na czele sędziów większych ma służyć za model teologicznych dla reszty), Szamgara w 3,31 (jednozdaniowa relacja o nim

przerywa ciąg narracji o Ehudzie i tego, co po jego śmierci; por. 3,30 i 4,1) oraz prawdopodobnie cykl o Samsonie (Sdz 13–16). Oni też są autorami wprowadzenia historyczno-doktrynalnego Sdz 2,6–3,6, które jest fundamentalne dla zrozumienia koncepcji teologicznej Księgi Sędziów.

4.3 Podeuteronomiczne dodatki

Podczas wygnania babilońskiego lub po nim do istniejącej Księgi Sędziów zostały dołączone pewne dodatki, które wydają się być materiałem archaicznym, pochodzącym jeszcze sprzed wygnania, pozbawionym śladów terminologii deuteronomistycznej.

Na początku księgi pojawia się wprowadzenie historyczno-geograficzne na temat zajęcia ziemi Kanaanu przez pokolenia (Sdz 1,1–2,5). Ponadto na końcu księgi pojawia się obszerny „epilog” w postaci dwóch dodatków, które wykraczają poza deuteronomiczne ramy chronologiczne Księgi Sędziów (Sdz 17–22; migracja Danitów na północ oraz występ mieszkańców Gibe'a). Niektórzy uważają, że narracja Sdz 17–18 jest późniejszym tekstem deuteronomistycznym ze względu na polemikę z sanktuariami w Betel i Dan, co jest właściwe dla teologii deuteronomistycznej.

5. Wartość historyczna Księgi Sędziów

Okres sędziów trwał nie więcej niż 150-180 lat, mając początek ok. 1200 r. przed Chr. Na podstawie obecnej formy Księgi Sędziów nie jesteśmy w stanie odtworzyć dokładnej historii sędziów, jednakże księga dość dobrze oddaje tło społeczne, polityczne i religijne tej epoki.

5.1 Sytuacja polityczna

Na scenie politycznej znika imperium hetyckie (jego rdzenne tereny to Anatolia) kontrolujące obszar Syrii. Słabnie potęga Egiptu, pod którego dominacją pozostaje Palestyna. To uderza w małe państwa Palestyny, które same z siebie nie są zdolne do obrony siebie. Na teren Kanaanu wdzierają się grupy nomadów, z których na szczególną uwagę zasługują Aramejczycy i Hebrajczycy. Ci pierwsi podbijają Syrię, zakładając stolicę w Damaszku. Plemiona izraelskie zasiedlają południe, przejmując od zastanej tam ludności (tu pozostaje otwarta kwestia, w jakim stopniu Izraelici przybyli z zewnątrz do Kanaanu, a w jakim wywodzą się z Kanaanu – dyskusja o tym w Księdze Jozuego) sztukę budowania, uprawy roli, obróbki żelaza, również pewne elementy religii kananejskiej (przywołać tylko Baala, boga płodności, urodzaju, burzy). Społeczność Kanaanu nie była jednorodna etnicznie, jak można wnioskować z listy ludów, z którymi walczył Jozue i jego lud: Amoryci, Peryzzyci, Kananejczycy, Chitycy, Gargaszyty, Chiwicy i Jebusyci (Joz 24,11). Równocześnie ma miejsca inwazja Ludów Morza, które dotarły do wybrzeży Fenicji, Palestyny i Egiptu. Ostatecznie osiedliły się one na południowym wybrzeżu Kanaanu w rejonie nazwanym Pentapolem filistyńskim (Gaza, Aszkelon, Aszdod, Ekron i Gat). Zlali się z elementem kananejskim, co widać chociażby po semickim pochodzeniu imionach ich bóstw (np. Dagon, Baal Zebul). Na swoim terenie Filistyni posiadali możliwości rozwoju rolnictwa i handlu, jednakże podejmowali próby ekspansji w głąb kraju, co prowadziło do rywalizacji z plemionami izraelskimi o kontrolę nad tymi terenami, zakończoną ok. 965 r. przed Chr. pokonaniem ich przez Dawida. Oprócz tego plemiona izraelskie były zagrożone przez ludy sąsiadujące z Kanaanem od strony wschodniej: Edom, Moab, Amom i Madian.

5.2 Sytuacja społeczna

Redaktorzy deuteronomiczni przedstawili historię sędziów w porządku linearnym, progresywnym. Gdyby zliczyć lata panowania poszczególnych sędziów, uwzględnić czas ucisku i okresy pokoju, to

dochodzi się do liczby czterystu siedmiu lat. Rzeczywisty okres działalności sędziów wydaje się być połową tej sumy. Redaktorzy zestawiając razem działalność różnych sędziów, usytuowali ją w nowym kontekście, już nie pojedynczego plemienia, lecz w perspektywie historii całego narodu. Mimo to możemy wskazać kilka istotnych elementów stanowiących o Izraelu przedmonarchicznym.

• **konsolidacja**

W okresie sędziów część plemion izraelskich utwierdza swój stan posiadania w ziemi Kanaanu, zyskując stopniowo swoją definitywną tożsamość (Efraim, Manasses, Benjamin), inne natomiast tracą swoją odrębność, zostając włączone w plemiona silniejsze od siebie: to przypadek Rubena i Symeona, które przyłączają się odpowiednio do Gada i Judy.

• **unifikacja**

Poszczególne plemiona izraelskie łączą się między sobą. Jakie czynniki za tym stoją? Bez wątpienia etniczne, ale jeszcze bardziej religijne: wiara w jednego Boga (Jahwe). Ta wiara odróżniała plemiona izraelskie od sąsiadów, potwierdzając ich odrębną tożsamość; równocześnie wspólnota wiary prowadziła do łączenia lokalnych tradycji, które są przekształcane we wspólną historię narodową. W tym procesie jednoczenia się istotną rolę odgrywało sanktuarium, w którym przebywała Arka Przymierza (Sychem – Joz 24; Betel – Sdz 20; Szilo – Sdz 21; por. 1 Sm 4).

• **obrona przed wspólnym nieprzyjacielem**

Konkurentem dla Izraelitów w zasiedleniu Kanaanu są Filistyni, którzy pojawiają się na wybrzeżu śródziemnomorskim ok. 1175 r. przed Chr. Dochodzą do tego trudności w relacji z rdzenną ludnością Kanaanu, jak również z ludami ościennymi (Edomitami, Moabitami, Madianitami i Ammonitami). To trzeci czynnik, który zmusza plemiona izraelskiego do jednoczenia się w obliczu wspólnego wroga.

• **sędziowie**

Procesowi konsolidacji i unifikacji przewodzą sędziowie, którzy stawali na czele jednego lub kilku plemion w sytuacji kryzysu lub zagrożenia. Misja sędziów była osobista (nie dziedziczna) i czasowa. Po ustaniu niebezpieczeństwa powracali do wcześniejszych swych aktywności, zaś plemiona do swej autonomicznej władzy. Nie znajduje potwierdzenia model amfiktonii wysuwany przez Martina Notha.

• **Izrael i Juda**

Z pieśni Debory (Sdz 5,14-17) wynika, że sześć plemion odpowiedziało na jej apel: Efraim, Benjamin, Makir (Manasses) Zabulon, Issachar i Neftali. Cztery są ganione za nieprzyłączenie się do koalicji: Ruben, Galaad (Gad), Dan i Aser. Plemiona południowe (Juda, Symeon i Lewi) nie zostają wspomniane, pewnie z powodu bycia odciętymi od kontaktu z plemionami centralnymi i północnymi przez barierę tworzoną przez miasta Gezer, Ajalon i Jerozolimę. W pewnym momencie – trudno określić go precyzyjnie czasowo – mamy do czynienia z konfederacją sześciu plemion w centralno-północnej Palestynie (por. Sdz 6,35; 7,23-24). Cztery plemiona, które nie odpowiedziały na wezwanie Debory, prawdopodobnie nie należały jeszcze do konfederacji.

W tej federacji sześciu plemion dominują pokolenia wywodzące się z pnia Izraela – Racheli (Efraim, Benjamin i Manasses). To tłumaczy tak częste określenie tej konfederacji mianem Izraela (w Sdz 5,1-12 aż osiem razy). To najstarszy tekst biblijny, w którym mówi się o Izraelu w znaczeniu ludu jako

jednostki politycznej, która łączy lub ma ambicję połączyć dziesięć plemion centralno-północnej Palestyny. Ten związek nastąpi za dni Saula i Dawida, kiedy mówi się oddzielnie o Izraelu i Judzie (2 Sm 19,44; 1 Krl 11,31). Zjednoczone pod wodzą Dawida, królestwa Izraela i Judy zachowały swoją autonomię militarną i administracyjną. Dawid był podwójnym królem: królem Izraela i królem Judy (2 Sm 5,1-5). Przed Dawidem nie ma podstaw, by mówić o Izraelu jako jednym organizmie politycznym. Ponieważ Juda podzielała tę samą wiarę w Jahwe, termin Izrael w sensie religijnym został rozciągnięty również na Judę.

• hipoteza amfiktionii izraelskiej

Pochodzi ona od Martina Notha, jakkolwiek wcześniej pewne sugestie w tym kierunku wysuwał m.in. Albert Alt i Max Weber. Według tej hipotezy w Izraelu przedmonarchicznym miała miejsce liga dwunastu pokoleń, w której centrum było sanktuarium z Arką Przymierza, pierwotnie w Sychem, później w Betel, następnie w Gilgal, a finalnie w Szilo. Analogiczną strukturę widza w amfiktioniach greckich (etymologia: ἀμφι-κτίονες „mieszkający dokoła”)

Argumenty przeciwne:

- brak istnienia centralnego sanktuarium,
- brak dowodów na istnienie rady złożonej z delegatów poszczególnych plemion,
- funkcja sędziego łącząca kilka plemion jest nieznaną modelowi amfiktionii greckiej.

6. Teologia Księgi Sędziów

Szkoła deuteronomistyczna prezentuje swoją zasadniczą tezę teologiczną wewnątrz historii sędziów, która przyjmuje walor uniwersalny i paradygmataczny, stając się w perspektywie deuteronomistycznej okresem przejścia od pokolenia Jozuego zasiedlającego Ziemię Obiecaną do początków monarchii w Izraelu.

6.1 Wielogłos teologiczny w Księdze Sędziów w służbie teologii urzędowej

Postaci, które otrzymują tytuł sędziego i stają się wybawicielami jednego lub więcej pokoleń, różnią się między sobą pochodzeniem, czasem działania i czynami. Dla Deuteronomisty nie ma to znaczenia; nie ocenia swoich bohaterów ani ich czynów, tylko posługuje się nimi, by zbudować swój przekaz teologiczny. Redaktorom dtr nie przeszkadzają obecne w tych historiach elementy sprzeczne z oficjalną teologią dtr. W opowieściach o konkretnych sędziach mówi się przykładowo o wielu sanktuariach (Sdz 6,24-32), podczas gdy tradycja dtr optuje za jednym miejscem kultu, Jerozolimą (Pwt 12). W narracji o początkach sanktuarium w Dan (Sdz 17-18) mowa jest o kapłanach, sanktuarium i przedmiotach kultu niezgodnych z prawodawstwem dtr. Teologia dt i dtr potępia ofiary z ludzi (Pwt 12; 18), podczas gdy w historii Jeftego taka praktyka jest dopuszczona (Sdz 11).

Dochodzą do tego kwestie natury moralnej i etycznej. Brutalność Ehuda i Jaeli, okrucieństwo Jeftego składającego ofiarę z córki, miłości Samsona są nie do pogodzenia z kodeksem etycznym Deuteronomium i szkoły dtr.

Równocześnie jednak autor(rzy) dtr poddaje lokalne historie sędziów procesowi generalizacji i uniwersalizacji. Pojedynczy bohaterowie, pokolenia i klany nie są już protagonistami historii, gdyż rolę bohatera przejmują lud w swojej całości – „cały Izrael” jest bohaterem Księgi Sędziów.

Oficjalna teologia Księgi Sędziów jest zgodna z teologią dzieła dtr. Jednakże w tej właśnie księdze teologia dtr osiąga swój najpełniejszy i najczytelniejszy wyraz. Deuteronomista powtarza wielokrotnie swą tezę – począwszy od wprowadzenia historyczno-teologicznego w Sdz 2,11-19 – o

czteroetapowym cyklu powtarzającym się w dziejach Izraela: grzech – kara – nawrócenie – zbawienie. Za tym schematem jednoczącym i systematyzującym Księgę Sędziów stoi wiele istotnych punktów teologicznych. Przede wszystkim schemat ten jest wyrazem teologii przymierza według której Izrael, jeśli jest wierny, otrzymuje posłanych od Boga wybawicieli, którzy wyzwalają go od wrogów i umożliwiają życie w pokoju. Jeśli jednak Izrael porzuci Jahwe, by służyć obcym bóstwom, spadną na niego przekleństwa wynikające ze złamania przymierza. W tym szerokim spojrzeniu na teologię dtr można dostrzec szereg innych prawd teologicznych, przede wszystkim prawdę o pełnej miłości cierpliwości Boga, który jest zawsze gotowy posłać nowych wybawicieli.

6.2 Nauka o łasce

W żadnej innej księdze Starego Testamentu nie znajdziemy tak mocno przedstawionej nauki o łasce, zgodnie z którą „Bóg wybrał właśnie to, co głupie w oczach świata, aby zawstydzić mędrców, wybrał, co niemocne, aby mocnych poniżyć” (1 Kor 1,27). Przykładowo, Gedeon zwraca się do Boga tymi słowami: „Wybacz, Panie mój! - odpowiedział Mu - jakże wybawię Izraela? Ród mój jest najbiedniejszy w pokoleniu Manasses, a ja jestem ostatni w domu mego ojca. Pan mu odpowiedział: Ponieważ Ja będę z tobą, pobijesz Madianitów, jakby to był jeden mąż” (Sdz 6,15-16).

Te same słowa pasują do każdego innego sędziego. Żaden z nich, ani Otniel, ani Ehud, ani Debora, ani Jefte, ani Samson nie są przykładami cnót; nie legitymizują się też wyższym pochodzeniem. A jednak to nimi posługuje się Bóg, by wybawić swój lud, stając się niejako ilustracją słów św. Pawła: „Moc [Boża] w słabości się doskonali” (2 Kor 12,9). Gedeon ma świadomość, że zwycięstwo nie zależy od liczby wojowników, lecz od Bożej łaski (por. Sdz 7,2-7). To samo powie psalmista: „Jedni wolą rydwan, drudzy konie, a nasza siła w imieniu Pana, Boga naszego” (Ps 20,8).

6.3 Ducha Pana siłą zbawienia

Księgę Sędziów można by określić mianem „Księgi Ducha” z powodu częstotliwości, z jaką manifestuje się Jego działanie wobec sędziów. Po raz pierwszy w Starym Testamencie „Ducha Jahwe” objawia się jako zbawcza siła, siła, która zbawia Izraela i prowadzi do zwycięstwa Bożą sprawę (Sdz 6,14). Ta siła zawładnęła Otnielem, Gedeonem i Jefte (Sdz 3,10; 6,34; 11,29). Duch Jahwe zapanował też nad Samsonem, skłaniając go do działania (Sdz 13,25; 14,6.19; 15,14). Wzięci w posiadanie przez Ducha Bożego, sędziowie dokonują nadludzkich czynów i odnoszą niewiarygodne zwycięstwa, których opisanie wymaga sięgnięcia po język legendy (anegdoty). Poprzez charyzmatycznych przewódców Duch Boga zbawienia swój lud, wyzwala go i czyni go świadkiem siły i zbawczego działania Boga.